

จากจักรกลการเมืองสู่จักรกลอุดมการณ์: กรณีศึกษาการเลือกตั้งทั่วไป จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ.2566

วีระ หวังสัจจะโชค¹

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีเป้าหมายในการศึกษาการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2566 จังหวัดพิษณุโลก ผ่านความเคลื่อนไหวและพฤติกรรมทางการเมืองของจักรกลทางการเมืองในการขับเคลื่อนหาคะแนนเสียง งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นกระบวนการในการเก็บข้อมูลผ่านการสำรวจเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีส่วนร่วมกับการทำงานของจักรกลการเมืองจำนวน 19 ราย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จนได้ข้อค้นพบว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (ภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจการเมือง) สถาบันการเมือง (รัฐธรรมนูญและระบบเลือกตั้ง) และเทคโนโลยี (สื่อสังคมออนไลน์) ได้เชื่อมโยงทุกตัวแสดงในกระบวนการเลือกตั้งให้มีความใกล้ชิดกันการยิ่งขึ้น และนำไปสู่พฤติกรรมทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปของจักรกลทางการเมืองพิษณุโลก จากการเน้นความนิยมส่วนบุคคลและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบอุปถัมภ์ มาสู่การให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ทางการเมืองและพรรคการเมืองมากขึ้น จักรกลการเมืองไม่ได้หายไปไหนแต่ได้ปรับวิธีการและกระบวนการดำเนินการ ส่งผลให้การเลือกตั้งในพิษณุโลกครั้งนี้ได้เปลี่ยนจักรกลการเมืองไปสู่วิธีการขับเคลื่อนคะแนนเสียงด้วยการเน้นย้ำการปะทะทางอุดมการณ์ระหว่างฝ่ายอนุรักษนิยมและเสรีนิยม สอดคล้องจากทั้งระดับชาติและระดับพื้นที่จังหวัด ซึ่งแต่ละฝั่งพรรคการเมืองตัวแทนมีโอกาสแย่งชิงพื้นที่การเมืองในพิษณุโลกในฐานะพื้นที่ “เปิด” ที่ยังไม่มีกลุ่มการเมืองใดผูกขาดได้

คำสำคัญ: การเมืองเรื่องการเลือกตั้ง จักรกลการเมือง การขับเคลื่อนหาคะแนนเสียงพิษณุโลก

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร <Email: weeraw@nu.ac.th>

From a Political to an ‘Ideological’ Machine: A Case Study of the 2023 General Election, Phitsanulok Province

Weera Wongsatjachock²

ABSTRACT

This research article aims to study the Phitsanulok political movements and behaviors of a political machine in terms of voter mobilization in the year 2023. Research data were collected by a qualitative research method, including documentary research, in-depth interviews of 19 key informants who were involved as a political machine, including participant and non-participant observations. Research findings showed that Thai structural changes (political economy landscape), institutional change (constitutional amendments and a new electoral system), and technological change (social media) connected all political actors in an electoral process into a closer relation. This led to transformative political behaviors of the political machine of Phitsanulok, from personal favoritism, beneficial reciprocity, and patronage system into upholding political ideologies and party favoritism. However, the political machine did not fade away; it adjusted its operations and processes. As a result, the election in Phitsanulok province in 2023 had changed the political machine into the voter mobilization based on the ideology contestation between conservatism and liberalism, at both local and national levels. Each party and its representatives had opportunities to create an 'open' political space that had not been taken by any political groups.

Keywords: Electoral Politics, Political Machine, Voter Mobilization, Phitsanulok

² Assistant Professor, Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Naresuan University <Email: weeraw@nu.ac.th>

บทนำ

จักรกลการเมือง (political machine) ถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการระดมคะแนนเสียงเลือกตั้งของการเมืองไทย ในบริบทที่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงนโยบายสาธารณะจากรัฐ หรือรัฐที่อ่อนแอ (weak state) จนกลไกของรัฐไม่สามารถดูแลสังคมได้ (Migdal, 1988, pp. 33–41) ทำให้เกิดลักษณะของความเชื่อมโยงเครือข่ายสังคมระดับพื้นที่ในการช่วยเหลือกันเองระหว่างประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งและเครือข่ายของจักรกลการเมืองที่อาศัยอยู่ในสภาพของระบบอุปถัมภ์ การซื้อเสียงด้วยเงิน หรือนโยบายเฉพาะพื้นที่ (Kitschelt & Wilkinson, 2007) ทั้งระดับหัวคะแนน แกนนำชาวบ้าน กำนันผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติ

อย่างไรก็ดี การศึกษาการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 เป็นส่วนหนึ่งของสายธารการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทยและความขัดแย้งทางการเมืองรูปแบบใหม่ เพราะการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง (structure change) ภูมิทัศน์เศรษฐกิจการเมือง การเปลี่ยนแปลงของสถาบันการเมือง (institutional change) ในรัฐธรรมนูญและระบบเลือกตั้งแบบระบบ “บัตรสองใบ” ผสมเสียงข้างมาก (Mixed Member Majoritarian representation, MMM) และเทคโนโลยีสื่อสังคมออนไลน์ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงผ่านความเคลื่อนไหวและพฤติกรรมทางการเมืองในการเลือกตั้งของประชาชน ในกรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ที่มีประชาชนมาใช้สิทธิถึงร้อยละ 75.71 บนคำถามหลักที่ว่าจักรกลทางการเมืองจะมีการปรับตัวอย่างไรในการระบบคะแนนเสียงเลือกตั้งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

แม้พิษณุโลกจะเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางอุดมการณ์และผู้แทนราษฎรมีการต่อสู้แข่งขันระหว่างตระกูลการเมืองและนักการเมืองหน้าใหม่ ไม่ได้มีตระกูลการเมืองใดผูกขาดได้ แต่ในทางวิชาการจะพบว่าการศึกษาการเมืองพิษณุโลกยังมีข้อจำกัด เช่น งานของ Chairaksa (2006) เน้นวิเคราะห์ตระกูลและเครือข่ายการเมือง และ Wongsatjachock (2013) ที่เชื่อมโยงการเมืองของนโยบายสู่การเมืองของพรรคการเมืองในจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น แต่ยังขาดมิติในเรื่องของจักรกลการเมืองและการขับเคลื่อนคะแนนเสียง

บทความฉบับนี้จึงพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงของจักรกลทางการเมืองจากการใช้วิธีการขับเคลื่อนคะแนนเสียงผ่านผลประโยชน์ที่จับต้องได้อย่างความช่วยเหลืออุปถัมภ์หรือเงินทอง ไปสู่การใช้วิธีการขับเคลื่อนคะแนนด้วยผลประโยชน์ระยะยาวอย่างเรื่องของอุดมการณ์ นโยบาย และจุดยืนตัวตนทางการเมือง โดยกลไกของจักรกลทางการเมืองยังดำรงอยู่แต่มียุทธวิธีในการระดมเสียงเลือกตั้งที่เปลี่ยนแปลงไป

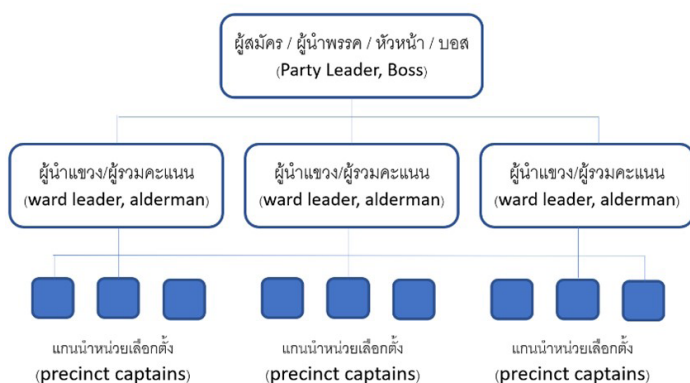
วัตถุประสงค์

บทความวิจัยฉบับนี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาความเคลื่อนไหวและพฤติกรรมทางการเมืองของของจักรกลการเมืองในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2566 จังหวัดพิษณุโลก ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง เชิงสถาบัน และเชิงเทคโนโลยี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

“จักรกลการเมือง” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการเมืองแบบบอส (bossism) ในการศึกษาทางรัฐศาสตร์ด้านการเมืองเปรียบเทียบ โดยจักรกลการเมืองเป็นระบบที่การเมืองถูกควบคุมโดย “บอส” หรือผู้ทรงอิทธิพลคนหนึ่ง (the boss) กับองค์กรที่มีการจัดการสลับซับซ้อน เรียกว่า “จักรกล” (the machine) ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของบอส และมีความสัมพันธ์กับพรรคการเมือง โดยบอสกับจักรกลจะผูกพันกันด้วยการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่ต่างตอบแทนกัน (reciprocity) การใช้คำว่า “จักรกล” (machine) เพื่อบรรยายถึงองค์กรที่สมาชิกทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน และในตำแหน่งที่ต่างกัน ก็จะมีผู้นำที่พาองค์กรไปสู่เป้าหมายและนโยบายที่วางไว้ก็คือคะแนนเสียงเลือกตั้ง (vote) ของประชาชนที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายของจักรกลดังกล่าว (Ross, Levine, & Stedman, 1991, p. 108; Nethipo, 2003, p. 23) โดยสามารถการทำงานของจักรกลการเมืองได้ตามภาพ 1

ภาพ 1 การจัดองค์การทางการเมืองแบบจักรกลการเมือง

ที่มา: ปรับปรุงจาก Judd and Swanstrom (2016, p. 48)

จากภาพ 1 จักรกลการเมืองจึงเป็นการจัดตั้งองค์การทางการเมือง (political organization) ระหว่างกลุ่มผู้มีอิทธิพล หัวคะแนน และประชาชนผู้ใช้สิทธิเลือกตั้ง โดยมีสายการบังคับบัญชา (hierarchy) ที่จะมีแกนนำหน่วยเลือกตั้ง (precinct captain) ซึ่งเป็นหัวหน้าผู้รับผิดชอบฐานเสียงในหน่วยเลือกตั้งและทำหน้าที่ดูแลประชาชนในเขตของตนเองอย่างใกล้ชิด ขึ้นไปถึงระดับผู้นำแขวง (ward leader, alderman) ซึ่งจะควบคุมกับตันอีกที และไปสุดที่ระดับหัวหน้าที่เรียกว่าบอส (boss) โดยในองค์กรที่เป็นการเมืองแบบบอสจะนำโดยบอส ที่เป็นกลุ่มเจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลทางสังคม ในฐานะกลุ่มพลังทางสังคมที่กำกับทิศทางการเลือกตั้ง และทำงานร่วมกับพรรคการเมืองอย่างมีวินัยและไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน (Scott, 1969; Gans-Morse, Mazzuca, & Nichter, 2014)

หากเปรียบเทียบกับการเมืองไทยและการเลือกตั้งในจังหวัดพิษณุโลกในอดีตที่ผ่านมา จะพบว่าการเลือกตั้งไม่ใช่เพียงเรื่องของนักการเมืองลงสมัครเพื่อนโยบายมาหาเสียงและได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน แต่การเลือกตั้งเป็นเรื่องของการวาง “จักรกล” ในฐานะทางสังคม ผ่านแกนนำหน่วยเลือกตั้งที่มีบทบาทดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาท้องถิ่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ไวยาวัจกรของวัดในชุมชน ฯลฯ เป็นผู้ประเมินฐานคะแนนเสียง และส่งยอดให้ผู้นำแขวงดำเนินการวิเคราะห์ตัวเลขและความเป็นไปได้ในการได้รับเลือกตั้ง จนนำไปสู่การวางแผนการหาเสียงและการใช้ทรัพยากรว่าจะต้องเน้นที่พื้นที่ใดเป็นพิเศษเพื่อรักษารฐานคะแนนเสียง และเอาชนะคู่แข่งทางการเมืองที่มีจักรกลของตนเองเช่นกัน

จักรกลทางการเมืองในการเมืองไทยนี้มีอิทธิพลอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ให้การเลือกตั้งเป็นการตัดสินใจทางการเมือง แต่ในสถาบันทางการเมืองยังไม่มีนโยบายที่ส่งถึงประชาชนโดยตรงและยังขาดการกระจายอำนาจ ทำให้ประชาชนจะต้องอาศัยจักรกลการเมืองดังกล่าวในการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เช่น เงินกู้ยืมระบบ การเข้าถึงการรักษาพยาบาล การฝากงานในสวนราชการและเอกชน ฯลฯ และใช้การเลือกตั้งเป็นเครื่องมือต่อรองกับนักการเมืองให้ดึงทรัพยากรในส่วนกลางลงมาสู่พื้นที่ จนอาจกล่าวได้ว่าจักรกลทางการเมืองไทยยังทำงานได้ก็ต่อเมื่อประโยชน์สาธารณะจากนโยบายและการกระจายอำนาจยังไปไม่ถึงมือของประชาชน เช่น งานศึกษาของ Pongsawat and Aunphattanasilp (2022) ได้อธิบายบทบาทของจักรกลการเมืองในการเลือกตั้งท้องถิ่นของไทยใน พ.ศ.2563 ในชื่อว่า “จักรกลเศรษฐกิจการเมือง” ในฐานะองค์การทางสังคมที่มีการรวมตัวอย่างหลวม ๆ

และมีสมาชิกเป็นหุ้นส่วนทางสังคมเพื่อสะสมอำนาจในทางเศรษฐกิจและการเมือง และถ่ายเทอำนาจดังกล่าวไปสู่อิทธิพลในการเลือกตั้งและการจัดสรรนโยบายและงบประมาณท้องถิ่น

อย่างไรก็ดี การศึกษาจักรกลการเมืองในบริบทของการเมืองเปรียบเทียบในปัจจุบันจะอยู่ในลักษณะของการศึกษา “ความล้มเหลว” หรือการหายไป หรือการปรับตัวของจักรกลการเมือง เช่น งานของ Schlesinger (1999) ที่กล่าวถึงเครือข่ายการเมืองและการคอร์รัปชันของจักรกลการเมืองในญี่ปุ่นที่มีบทบาทสำคัญในการเมืองช่วง ค.ศ.1970–1990 และถูกลดความสำคัญลง สอดคล้องกับงานของ Kudelia and Kuzio (2015) อธิบายความนิยมพรรคการเมืองจากตัวบุคคล (personality-led party) ที่ลดลงอย่างต่อเนื่องในยูเครน และงานของ Shkel (2021) กล่าวถึงความล้มเหลวของจักรกลการเมืองในรัสเซียผ่านการศึกษาการเลือกผู้ว่าการรัฐพื้นที่เขตการปกครองบาชคอร์โตสถาน (Bashkortostan) จนนำมาสู่งานวิจัยเลือกตั้ง พ.ศ.2566 ฉบับนี้ จะนำกรอบจักรกลการเมืองดังกล่าวมามองการระดมคะแนนเสียงในการเมืองไทยว่าจะมีการปรับยุทธวิธีอย่างไร ในกระแสของการเมืองที่มีการแข่งขันกันอย่างเข้มข้นมากขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพการศึกษาความเคลื่อนไหวทางการเมือง และพฤติกรรมทางการเมือง พ.ศ.2566 ผ่านการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการการวิจัยเอกสาร (documentary research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) 19 ท่าน ตามตาราง 1 เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ กับกระบวนการขับเคลื่อนหาคะแนนเสียงและการทำงานของจักรกลการเมือง เช่น ข้าราชการส่วนภูมิภาค นักการเมืองท้องถิ่น คณะกรรมการการเลือกตั้ง ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง บริษัทเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้จัดการการเลือกตั้ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชน ด้วยคำถามในลักษณะกึ่งโครงสร้าง และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมจะเก็บข้อมูลผ่านการสังเกต บันทึก และวิเคราะห์บรรยากาศทั่วไป การรณรงค์หาเสียง พฤติกรรมทางการเมืองของผู้ลงสมัครรับเลือกตั้ง บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ บริษัทเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และตัวแสดงที่สามารถถูกนับรวมให้เป็นจักรกลทางการเมืองได้

ตาราง 1 การกำหนดรหัส (coding) และคุณลักษณะของผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูล

รหัส	คุณสมบัติ	จำนวน
A	ผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ	A1-5
B	ผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลจากกลุ่มพรรคการเมือง และเครือข่าย	B1-8
C	ผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลจากกลุ่มภาคประชาสังคม	C1-4
D	ผู้มีส่วนร่วมให้ข้อมูลจากภาควิชาการ	D1-2

ที่มา: ผู้วิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ได้ผ่านการรับรองการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
ฉบับที่ KPIREC 04-09/011-66 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. การเปลี่ยนแปลงในพิษณุโลก สู่การปรับพฤติกรรมของจักรกลการเมือง สู่ “จักรกลอุดมการณ์”

การทำความเข้าใจการเมืองเรื่องการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 จังหวัดพิษณุโลก
จำเป็นต้องจำแนกพื้นที่พิษณุโลกออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรก พิษณุโลกในพื้นที่ราบลุ่ม
แม่น้ำ ระหว่างแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม อย่างในอำเภอเมือง อำเภอบางระกำ
และอำเภอพรหมพิราม เหมาะกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม นาข้าว อ้อย
มันสำปะหลัง เลี้ยงสัตว์ และอุตสาหกรรมแปรรูปทางการเกษตร รวมไปถึงพื้นที่เมือง
ที่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ปฏิบัติการทางพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ
จึงกลายมาเป็นพื้นที่ทางการเมืองของกลุ่มการเมืองที่น่าเสนอนโยบายเกี่ยวกับการ
เกษตรและการจัดการทรัพยากรที่ดินและน้ำ

ส่วนที่สอง พิษณุโลกในพื้นที่เทือกเขาสูงและที่ราบสูง ในอำเภอบึงทอง อำเภอ
วัดโบสถ์ อำเภอนิยมะปราง อำเภอนครไทย และอำเภอชาติตระการ เป็นพื้นที่ติดต่อกับ
จังหวัดอุตรดิตถ์ เชื่อมต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์ และสาธารณรัฐประชาธิปไตย
ประชาชนลาว เป็นพื้นที่ที่ประชาชนประกอบอาชีพปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และพืชไร่
อย่างมะม่วง สับปะรด ปาล์มน้ำมัน และยางพารา โดยพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นพื้นที่ปฏิบัติ
การด้านความมั่นคงในช่วงสมัยสงครามเย็นที่มีความขัดแย้งทางอุดมการณ์และ

ยังเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์วรรณาส่งผลให้พื้นที่ส่วนนี้มีการขับเคลื่อนทางอุดมการณ์ในโดยรัฐ (ผ่องนุรักษ์นิยม) ที่ทำงานในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง

ความแตกต่างของพื้นที่สองส่วนนี้ ทำให้ปฏิบัติการในการระดมคะแนนเสียงของจักรกลทางการเมืองมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงเนื้อหาและวิธีการในการขับเคลื่อนหาคะแนนเสียง รวมถึงการปรับตัวไปสู่การเลือกใช้อุดมการณ์ทางการเมืองให้สอดคล้องกันพื้นที่ตน บทพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองสถาบันการเมือง และเทคโนโลยี ดังต่อไปนี้

ประการแรก การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในจังหวัดพิษณุโลกส่งผลให้ภูมิทัศน์ทางการเมืองมีการปรับตัวไปด้วย เนื่องจากพิษณุโลกเป็นจังหวัดสำคัญของพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างที่มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง จากจังหวัดที่ได้รับรู้จากสาธารณะว่าเป็นพื้นที่ทางการเมืองของกลุ่มการเมืองที่หลากหลายและไม่ได้มี “บ้านใหญ่” หรือ “ตระกูลการเมือง” เข้ามามีอิทธิพลผูกขาดทางการเมืองอย่างต่อเนื่องได้ (B4, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2566) ประกอบกับการเป็นพื้นที่ตั้งของส่วนราชการพลเมืองและทหารที่สำคัญอย่าง “กองทัพบกที่ 3” ทำให้เกิดพื้นที่ปฏิบัติการทางด้านความมั่นคงเพื่อตอบสนองสภาพสังคมที่มีหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตเทือกเขาสูงที่มีกลุ่มชาติพันธุ์และเชื่อมโยงกับพื้นที่ปฏิบัติการของคอมมิวนิสต์ในอดีต จึงนำมาสู่การปฏิบัติการทางอุดมการณ์ของฝ่ายความมั่นคงที่ได้สร้างชุดอุดมการณ์แบบอนุรักษ์นิยมไว้ในพื้นที่ที่จะต้องปะทะกับอุดมการณ์แบบเสรีนิยมที่เติบโตขึ้นอย่างมาตลอด 20 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้จังหวัดพิษณุโลกมีความหลากหลายทางความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองที่สะท้อนผ่านออกมาจากพฤติกรรมทางการเมืองในการเลือกตั้งครั้งต่าง ๆ (D1, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2566) จนอาจสรุปภาพรวมของภูมิทัศน์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปของพิษณุโลกได้ใน 3 ทิศทางหลักดังนี้

1) การเติบโตของชนชั้นกลางนอกภาคเกษตรที่มีสัดส่วนร้อยละ 58 มากกว่าแรงงานในภาคเกษตรที่มีเพียงประมาณร้อยละ 42 (Phitsanulok Provincial Office, 2022, p. 39) สนับสนุนการทำงานของกลไกตลาดและเสรีในทางเศรษฐกิจและการเมือง ต้องการรักษาระบบเศรษฐกิจแบบเดิมเอาไว้เพื่อให้การตัดสินใจทางเศรษฐกิจยังดำรงอยู่ได้และพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป มองได้ว่าเป็นอนุรักษ์นิยม (conservatism) ทางเศรษฐกิจ และเป็นเสรีนิยม (liberalism) ทางการเมือง

2) การเกิดขึ้นของแรงงานภาคเกษตรที่ไม่มีที่ดิน เช่น รับจ้างปลูก พืชยา กล้วย กล้วย ฯลฯ ที่เป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป มีสัญญาระยะสั้น ไม่มีสวัสดิการสังคม ขาดความมั่นคงในทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้ความคิดทางการเมืองต้องการความเปลี่ยนแปลงในแนวทางเสรีนิยมทางเศรษฐกิจและการเมืองแบบถอนรากถอนโคน (radical) และสุดโต่ง (extremist) ในบางประเด็น

3) การดำรงอยู่ของอิทธิพลและปฏิบัติการของฝ่ายความมั่นคงและราชการในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกที่ทำให้มีกลุ่มที่ปฏิเสธต่อการเปลี่ยนแปลง (reactionary) ที่ต้องการรักษาระบบเดิม (status quo) ทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางการเมืองที่ทำให้เกิดการเลือกตั้งด้วยระบบ MMM แบบแบ่งเขตและบัญชีรายชื่อที่เป็นบัตรสองใบแยกนับคะแนน จำเป็นต้องอาศัยความเข้มแข็งของนักการเมืองที่ทำงานพื้นที่มาโดยตลอดทางหนึ่ง และต้องอาศัยนโยบายและอุดมการณ์ของพรรคในส่วนกลางเพื่อสร้างกระแสทางการเมืองอีกทางหนึ่ง จึงจะประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งครั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันจึงส่งผลต่อการปรับตัวในการระดมคะแนนเสียงอย่างปฏิเสธไม่ได้ (Watanasukh & Wongsatjachock, 2021; Cendales, Garza, & Arcila, 2022) จากการให้ข้อมูลของตัวแสดงทางการเมืองที่มีประสบการณ์ในการแข่งขันเลือกตั้งมาหลายสมัยได้สรุปปัจจัยในการเลือกตั้งให้ชนะในพิษณุโลก พ.ศ.2566 (B1, ผู้ให้สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2566; B2, ผู้ให้สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2566; D2, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 กรกฎาคม 2566) ไว้ดังนี้

1) นักการเมืองตัวบุคคล: นักการเมืองต้องทำงานพื้นที่ต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองที่มีประสบการณ์มากแค่ไหนก็ต้องลงเดินหาประชาชนในลักษณะพบปะเห็นตัว (face-to-face) รู้จักพฤติกรรมของประชาชนในพื้นที่ มีเครือข่ายทำงานเป็น “จักรกล” ที่เข้มแข็งจนสามารถคาดการณ์และเลือกตั้งในระดับหมู่บ้านได้

2) ทรัพยากร: ข้อมูลจากเครือข่ายจักรกลการเมือง ปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การเลือกตั้งครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งที่ใช้ทรัพยากรมากที่สุดเท่าที่เคยเห็นมา ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรในลักษณะตัวเงิน จำนวนบุคคล และการวางจุดยืนทางอุดมการณ์ของตัวแสดงที่มีราคาต้องจ่ายในอนาคต การใช้ทรัพยากรดังกล่าวไม่ใช่ “การซื้อเสียง” (vote-buying) แบบเดิม แต่เป็นหนึ่งในกระบวนการทำงานทางการเมืองเพื่อ “สร้างความเชื่อใจ” (trust-building) กับประชาชน ที่เงินเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอในการชนะเลือกตั้ง แต่ต้องใช้ทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ การใช้เงินอาจจะไม่ใช่การซื้อเสียงแต่เป็นการซื้อผลลัพธ์ (turnout buying) ในอีกลักษณะหนึ่งได้เช่นกัน (Nichter, 2008)

3) นโยบายจากพรรคการเมือง: ปัจจัยสำคัญในการเลือกตั้งต้องทำให้ประชาชนเห็นว่าหลังเลือกตั้งชีวิตของพวกเขาจะดีขึ้นอย่างไร และเมื่อใช้สิทธิเลือกตั้งไปแล้ว ประชาชนจะได้อะไรตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นการมีชีวิตที่ดีขึ้น หรือตอบสนองอุดมการณ์ทางการเมืองของประชาชนที่เป็นเสรีประชาธิปไตยมากขึ้นหรือรักษาความดีงามแบบอนุรักษนิยมเอาไว้ตามแต่จุดยืนของแต่ละคน นโยบายจากพรรคการเมืองจึงกลายมาเป็นจุดขายสำคัญให้กับนักการเมืองในการทำงานพื้นที่และการรณรงค์หาเสียงในมิติที่แตกต่างกัน ทั้งในระดับพื้นที่ เวทีอำเภอ/จังหวัด และในพื้นที่สังคมออนไลน์ จักรกลการเมืองย่อมต้องนำนโยบายของพรรคไปสื่อสารกับประชาชนด้วย ไม่ใช่เพียงการทำงานกับกิจกรรมชุมชนอย่างเดียว

4) การเอื้ออำนาจจากกลไกรัฐ: กลไกรัฐไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการทางปกครอง ตำรวจ และแม้จะบทบาทของกองทัพ ต่างเป็นปัจจัยในการเอื้ออำนาจให้กับนักการเมืองในจังหวัดพิษณุโลกในการชิงความได้เปรียบเสียเปรียบทั้งสิ้น บทเรียนจากการเลือกตั้ง พ.ศ.2562 ที่นักการเมืองบางพรรคถูกตำรวจหรือทหารนอกเครื่องแบบมาติดตามทุกครั้งที่มีการลงพื้นที่ แม้ในการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 จะมีสถานการณ์ที่เสรีมากขึ้นก็ตาม แต่ก็กล่าวว่าบางกลุ่มการเมืองไม่ได้ประโยชน์อะไรเลยจากกลไกรัฐคงจะไม่สามารถปฏิเสธได้อย่างเต็มปาก

5) ยุทธศาสตร์พรรคการเมือง “เน้นเขตอย่างเดียว”: พรรคการเมืองบางพรรคจะเน้นให้ผู้สมัครระดับเขตหาเสียงและได้รับการสนับสนุนเป็นการส่วนตัวจากพรรคด้วย แต่พรรคจะไม่มุ่งหวังให้ผู้สมัครเขตมาช่วยหาคะแนนเสียงในระดับบัญชีรายชื่อให้พรรคและถึงขนาดบอกให้ผู้สมัคร สส.เขต บอกประชาชนได้ว่าคะแนนบัญชีรายชื่อสามารถ “ปล่อยฟรี” ได้เลย ขอแค่ให้เลือก สส.เขต ของพรรคก็เพียงพอแล้ว (B5, ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2566) ส่งผลให้จักรกลการเมืองจากกลุ่มการเมืองอื่นมีพื้นที่ในการเข้ามาแย่งชิงในบัตรบัญชีรายชื่อผ่านการหาเสียงด้วยอุดมการณ์ของนโยบายและพรรคการเมือง

ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีส่งผลให้การรณรงค์หาเสียงของจักรกลการเมืองและการขับเคลื่อนทางการเมือง (political mobilization) (Bennett & Segerberg, 2012; Halupka, 2016) จากในอดีตที่เน้นเรื่องของเดินหาเสียงแบบ “บ้านต่อบ้าน” การตั้งเวทีย่อยและประชาคมระดับหมู่บ้าน และกิจกรรมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานบวช งานแต่ง งานศพ และกิจกรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนของประชาชนในตลาดเทศบาล ตลาดชุมชน และถนนคนเดิน การลงพื้นที่ในลักษณะนี้เป็นการกระทำเชื่อมโยงของนักการเมืองและประชาชนผ่านกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม

และเชิงเศรษฐกิจระดับชุมชนในการสร้างความเชื่อใจระหว่างประชาชนกับเครือข่ายของนักการเมือง มาสู่การสร้างเชื่อมโยงผ่านพื้นที่ออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็น Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, TikTok, Line, Discord ฯลฯ ต่างเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารทางการเมืองและส่งข้อมูลออนไลน์ระหว่างนักการเมือง ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งกับประชาชน (B4, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2566) จนกล่าวได้ว่านักการเมืองทุกคนสามารถเป็นผู้สร้างเนื้อหา (content creator) ส่งผลให้ทุกพรรคการเมืองและทุกนักการเมืองในจังหวัดพิษณุโลกต้องอาศัยทีมสื่อสารทางการเมืองในโลกออนไลน์เป็นผู้ขับเคลื่อนเนื้อหาผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ ในทิศทางที่แตกต่างกัน

จนนำไปสู่การสร้างกิจกรรมการระดมคะแนนเสียงของจักรกลการเมืองเพื่อเรียกร้องข้อมูลระหว่างพบว่า “พรรคส่วนกลาง-นักการเมืองพื้นที่-ผู้รวมคะแนนและแกนนำพื้นที่-ผู้ใช้สื่อสังคมออนไลน์” มีกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน และนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของตนเองในการสนับสนุนและหาเสียงเลือกตั้ง แม้การเปลี่ยนแปลงในการแลกเปลี่ยนข่าวสารผ่านกลุ่มเฉพาะในสื่อสังคมออนไลน์นี้ทำให้การรณรงค์หาเสียงมีลักษณะของการเป็น “แฟนคลับ” ที่อยู่กับนักการเมืองหรือพรรคการเมืองกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ได้มีลักษณะของการเคลื่อนไหวเรียกร้องข้อมูลจาก “สื่อที่หลากหลาย” ส่งผลให้วัตรกรรมและเทคโนโลยีในสื่อสังคมออนไลน์ได้สร้าง “ห้องเสียงสะท้อน” (echo chamber) ที่มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารเฉพาะที่กลุ่มตัวเองต้องการนำเสนอหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ของนักการเมืองหรือพรรคการเมืองเจ้าของกลุ่มนั้น และข้อมูลโจมตีนักการเมืองหรือพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามในลักษณะทางเดียว

2. ผลการเลือกตั้งในการระดมคะแนนเสียงด้วย “จักรกลอุดมการณ์”

หากพิจารณาจากความเปลี่ยนแปลงของผลการเลือกตั้งในจังหวัดพิษณุโลกแบบแบ่งเขต โดยเปรียบเทียบผลการเลือกตั้งใน พ.ศ.2562 และ พ.ศ.2566 ตามตาราง 2 และความแตกต่างคะแนนของลำดับหนึ่งและสอง ในผลการเลือกตั้ง สส.แบบแบ่งเขต จังหวัดพิษณุโลกในการเลือกตั้งทั้งสองครั้งในตาราง 2 จะพบความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมทางการเมืองที่น่าสนใจได้ดังนี้

ตาราง 2 เปรียบเทียบผลการเลือกตั้ง สส. จังหวัดพิษณุโลกใน พ.ศ.2562 และ พ.ศ.2566 สามลำดับแรก

เขต เลือก ตั้ง	ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต พ.ศ.2562			ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต พ.ศ.2566		
	ชื่อผู้สมัคร	พรรค	ผล คะแนน	ชื่อผู้สมัคร	พรรค	ผล คะแนน
1	นายปดิพัทธ์ สันติภาดา	อนาคตใหม่	35,579	นายปดิพัทธ์ สันติภาดา	ก้าวไกล	40,842
	นายเศรษฐา กิตติจรรักษ์	พลังประชาชน	23,682	นายอดุลวิทย์ วิวัฒน์ธนาถย์	พลังประชาชน	19,096
	นายวงศ์ เดชกิจวิกรม	ประชาธิปไตย	18,613	นางสาวณัฐวิทย์ ชามพูนท	เพื่อไทย	18,180
2	นายพพล เหลืองทองนารา	เพื่อไทย	32,913	นายพพล เหลืองทองนารา	เพื่อไทย	30,819
	จำليبเอก พัฒนปกรณ์ ดอนตุ้มไพร	พลังประชาชน	27,573	นายมีดี บัวแก้ว	ก้าวไกล	23,516
	ร้อยตรีณรงค์ ยาวชนแก้ว	อนาคตใหม่	14,703	ว่าที่ร้อยตรีอิทธิพล บุปผะศิริ	ภูมิใจไทย	17,843
3	นายอนุชา น้อยวงศ์	พลังประชาชน	25,207	นายพงษ์มณู ทองหนัก	รวมไทยสร้างชาติ	22,765
	นายพงษ์มณู ทองหนัก	ประชาธิปไตย	25,003	นายเจตต์ จันทรา	เพื่อไทย	21,969
	นายโชคดี สายนำพามีลาภ	อนาคตใหม่	18,820	นายอนุชา น้อยวงศ์	ภูมิใจไทย	18,460

ตาราง 2 (ต่อ)

เขต เลือก ตั้ง	ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต พ.ศ.2562			ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต พ.ศ.2566		
	ชื่อผู้สมัคร	พรรค	ผลคะแนน	ชื่อผู้สมัคร	พรรค	ผลคะแนน
4	นายนิยม ช่างพินิจ	เพื่อไทย	40,278	นางสาวพิมพ์พิชชา ชัยศุภกิจเจริญ	เพื่อไทย	40,236
	นางสาวณัฐธยาน์ แสงงาม	อนาคตใหม่	18,208	นายนิยม ช่างพินิจ	ภูมิใจไทย	32,818
	นางสาวมูธิตา ทองคำนุช	ประชาธิปัตย์	17,276	นางสาวชุตินันต์ ชญานันท์โกคิน	ก้าวไกล	14,556
5	นายมานัส อ่อนอ้าย	พลังประชารัฐ	28,971	นายศุภปรกรณ์ กิตยาธิคุณ	ก้าวไกล	25,792
	นายคณิศร มาดี	ประชาธิปัตย์	25,021	นายเอกพงษ์ กุลเจริญ	พลังประชารัฐ	16,843
	นายนคร มาฉิม	เพื่อไทย	16,218	พันตำรวจเอกธวัช แจ่มอุดมโชติ	รวมไทยสร้างชาติ	14,908

ที่มา: ปรับปรุงจาก Office of the Election Commission (2020; 2023)

จากผลการเลือกตั้งผู้สมัครสภาผู้แทนราษฎร การศึกษาการเลือกตั้งทั่วไป จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ.2566

ตาราง 3 เปรียบเทียบส่วนต่างคะแนนของลำดับหนึ่งและสอง ในผลการเลือกตั้ง สส.แบบแบ่งเขต จังหวัดพิษณุโลก
ใน พ.ศ.2562 และ พ.ศ.2566

เขต เลือก ตั้ง	ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต พ.ศ.2562			ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต พ.ศ.2566		
	พรรคการเมือง ลำดับหนึ่งและสอง	ส่วนต่าง คะแนน ลำดับหนึ่ง และสอง	อัตราส่วนต่าง คะแนน ลำดับหนึ่ง และสอง (ร้อยละ) ³	พรรคการเมือง ลำดับหนึ่งและสอง	ส่วนต่าง คะแนน ลำดับหนึ่ง และสอง	อัตราส่วนต่าง คะแนน ลำดับหนึ่ง และสอง (ร้อยละ)
1	อนาคตใหม่-พลังประชาชนรัฐ	11,897	11.4	ก้าวไกล-พลังประชาชนรัฐ	21,746	20.7
2	เพื่อไทย-พลังประชาชนรัฐ	5,340	4.8	เพื่อไทย-ก้าวไกล	7,303	6.8
3	พลังประชาชนรัฐ-ประชาธิปไตย	204	0.2	รวมไทยสร้างชาติ-เพื่อไทย	796	0.8
4	เพื่อไทย-อนาคตใหม่	22,070	21.7	เพื่อไทย-ภูมิใจไทย	7,418	8.0
5	พลังประชาชนรัฐ-ประชาธิปไตย	3,950	3.9	ก้าวไกล-พลังประชาชนรัฐ	8,949	9.6

ที่มา: คำนวนจาก Office of the Election Commission (2020; 2023)

³ คำนวนร้อยละจากฐานผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้งในแต่ละเขต

ตาราง 4 เปรียบเทียบผลการเลือกตั้ง สส. จังหวัดพิษณุโลกใน พ.ศ.2566 แบบแบ่งเขตและบัญชีรายชื่อ สามลำดับแรก

เขตเลือกตั้ง	ผลการเลือกตั้ง สส.แบ่งเขต			ผลการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ	
	ชื่อผู้สมัคร	พรรค	ผลคะแนน	พรรค	ผลคะแนน
1	นายปดิพัทธ์ สันติภาดา	ก้าวไกล	40,842	ก้าวไกล	46,452
	นายอดุลวิทย์ วิวัฒน์ธนาถย์	พลังประชารัฐ	19,096	เพื่อไทย	20,264
	นางสาวณัฐพรรัตน์ ชามพูนท	เพื่อไทย	18,180	รวมไทยสร้างชาติ	18,253
2	นายณพพล เหลืองทองนารา	เพื่อไทย	30,819	ก้าวไกล	40,223
	นายมีดี บัวแก้ว	ก้าวไกล	23,516	เพื่อไทย	39,161
	ว่าที่ร้อยตรีอิทธิพล บุบผะศิริ	ภูมิใจไทย	17,843	รวมไทยสร้างชาติ	11,913
3	นายพงษ์มนู ทองหนัก	รวมไทยสร้างชาติ	22,765	ก้าวไกล	33,029
	นายเจเด็ด จันทรา	เพื่อไทย	21,969	เพื่อไทย	28,214
	นายอนุชา น้อยวงศ์	ภูมิใจไทย	18,460	รวมไทยสร้างชาติ	14,160

จากผลการเลือกตั้งผู้สมัครลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2566

ตาราง 4 (ต่อ)

เขต เลือกตั้ง	ผลการเลือกตั้ง สส. แบ่งเขต			ผลการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ	
	ชื่อผู้สมัคร	พรรค	ผลคะแนน	พรรค	ผลคะแนน
4	นางสาวพิมพ์พิชชา ชัยสุขกิจเจริญ	เพื่อไทย	40,236	เพื่อไทย	40,606
	นายนิยม ช่างพินิจ	ภูมิใจไทย	32,818	ก้าวไกล	29,718
	นางสาวชุตินันต์ ชญาณ์นันท์โกติน	ก้าวไกล	14,556	รวมไทยสร้างชาติ	6,890
5	นายสุภกรณ์ กิตยาธิคุณ	ก้าวไกล	25,792	ก้าวไกล	35,477
	นายเอกพงษ์ กุลเจริญ	พลังประชารัฐ	16,843	เพื่อไทย	22,432
	พันตำรวจเอกธรรวัช แจ่มอุดมโชติ	รวมไทยสร้างชาติ	14,908	รวมไทยสร้างชาติ	14,799

ที่มา: ปรับปรุงจาก Office of the Election Commission (2023)

ประเด็นแรก การยึดพื้นที่และยังได้รับชัยชนะของพรรคก้าวไกลในเขต 1 ของนายปดิพัทธ์ สันติภาดา และได้พื้นที่เพิ่มในเขต 5 ของนายศุภกปกรณ์ กิตยาธิคุณ ในภาพรวมจะพบว่าคะแนนนิยมของพรรคก้าวไกลในระดับเขตสูงขึ้นมาก จนเห็นทิศทางการพัฒนาทางการเมืองและการปรับบทบาทของจักรกลการเมืองในเชิงอุดมการณ์จากในอดีตที่พิษณุโลกเป็นจังหวัดทหารและมีความคิดนำเป็นอนุรักษ์นิยม มีความเปลี่ยนแปลงไปสู่เสรีนิยมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี มีประเด็นที่แตกต่างกันระหว่างสองเขตที่พรรคก้าวไกลชนะ ดังนี้

1) พรรคก้าวไกลและนายปดิพัทธ์ สามารถรักษาตำแหน่งในพื้นที่เขต 1 ด้วยการเอาชนะเลือกตั้งในสัดส่วนที่สูงขึ้นกว่าเดิมมาก อย่างในตาราง 2 จะพบว่านายปดิพัทธ์ได้คะแนนใน พ.ศ.2562 ไปเพียง 35,579 เสียง ในขณะที่ พ.ศ.2566 ได้คะแนนเสียงมากขึ้นถึง 40,842 เสียง

2) ในตาราง 3 จะพบว่าส่วนต่างของคะแนนที่พรรคอนาคตใหม่เดิมชนะใน พ.ศ.2562 อยู่ที่ร้อยละ 11.4 แต่ในชัยชนะของพรรคก้าวไกลใน พ.ศ.2566 พบว่ามีส่วนต่างระหว่างอันดับหนึ่งและสองมากถึงร้อยละ 20.7 ซึ่งถือว่าคะแนนที่ได้รับมานั้นไม่ใช่เพียงพรรคก้าวไกลในเขต 1 ได้รับความนิยมมากขึ้น แต่เป็นคะแนนนิยมของที่ช่วงชิงมาจากพรรคการเมืองอื่น แม้ในการเลือกตั้ง พ.ศ.2562 จะมีคำกล่าวอ้างว่าพรรคอนาคตใหม่ชนะในเขต 1 ได้เพราะคะแนนจากพรรคไทยรักษาชาติที่ถูกยุบไป แต่ใน พ.ศ.2566 ต่างเห็นคะแนนของพรรคเพื่อไทยอยู่ที่ 18,180 เสียงเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นมากกว่าหนึ่งเท่าของพรรคก้าวไกลมาจากความสำเร็จของจักรกลการเมืองทางอุดมการณ์ที่ช่วงชิงคะแนนเสียงของประชาชนที่สนับสนุนพรรคร่วมรัฐบาลเดิมมาได้ เช่น พลังประชารัฐ และพรรคประชาธิปัตย์ เป็นต้น

3) ชัยชนะของพรรคก้าวไกลและนายศุภกปกรณ์ในเขต 5 ถือว่าเป็น “ม้ามืด” ในการเลือกตั้งครั้งนี้ แม้ว่านายศุภกปกรณ์จะมีฐานเสียงและเครือข่ายจักรกลการเมืองการทำงานจากการเมืองท้องถิ่นเดิม⁴ และบริบทของพื้นที่เขต 5 (อำเภอนครไทย อำเภอชาติตระการ อำเภอวัดโบสถ์) เป็นพื้นที่ห่างไกลและฐานะประชาชนยากจน โดยปกติอาจไม่ใช่แบบแผนของประชาชนที่ลงคะแนนให้พรรคก้าวไกลที่เน้นคนรุ่นใหม่และชนชั้นกลาง แต่ด้วยปัญหาในการจัดบุคคลลงเลือกตั้งของพรรครวมไทยสร้างชาติ พรรคพลังประชารัฐ และพรรคไทยสร้างไทย ต่างทำให้ฐานเสียงเดิมที่เคยมีอยู่

⁴ อดีตผู้ช่วยนักการเมืองท้องถิ่น และบุตรชายของประสงค์ สระคู อดีตรองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก และประธานสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก

ใน พ.ศ.2562 กระจัดกระจาย และทำให้คะแนนของนายศุภปรกรณ์ที่ชนะไป 25,792 เสียง และมีส่วนต่างคะแนนสูงขึ้นถึง 9.6 ซึ่งมากกว่าผู้ชนะเดิมจากพรรคพลังประชารัฐ ที่มีส่วนต่างเพียงร้อยละ 3.9

ประเด็นที่สอง จักรกลการเมืองของพรรคเพื่อไทยสามารถระดมคะแนนเสียงของประชาชนพิษณุโลกที่หันมายุติมั่นใน “พรรคการเมือง” เหนือความนิยม “ตัวบุคคล” เห็นได้จากชัยชนะของพรรคเพื่อไทยในเขต 4 ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงผู้สมัครของพรรคเพื่อไทยเดิมอย่างนายนิยม ช่างพินิจ ที่เคยชนะใน พ.ศ.2562 มากถึง 40,278 เสียง และมีส่วนต่างสูงที่สุดในจังหวัดพิษณุโลกอยู่ที่ร้อยละ 21.7 มาสู่การล้มแชมป์เก่าของพรรคเพื่อไทยและนางสาวพิมพ์พิชชา ชัยศุกกิจเจริญ ที่ชนะในการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 ได้คะแนนเสียงมากถึง 40,236 เสียง ส่วนนายนิยม ช่างพินิจ ได้ย้ายไปอยู่พรรคภูมิใจไทยและแพ้การเลือกตั้งได้คะแนนเสียงเพียง 32,818 เสียง โดยมีประเด็นวิเคราะห์เพิ่มเติมดังนี้

1) ชัยชนะของพรรคเพื่อไทยและนางสาวพิมพ์พิชชา ชัยศุกกิจเจริญ ถือว่าเป็นการลงโทษ “งูเห่า” และสะท้อนฐานเสียงที่ยังยึดมั่นอยู่กับพรรคเพื่อไทยในคะแนนที่ได้รับชัยชนะใกล้เคียงกัน ย่อมทำให้เห็นได้ว่าพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนในเขต 3 มีความสำคัญกับความจงรักภักดีต่อพรรคการเมืองอย่างพรรคเพื่อไทย แม้ว่าโดยตัวนางสาวพิมพ์พิชชา ชัยศุกกิจเจริญ เป็นเพียงอดีตนักการเมืองท้องถิ่นที่ไม่ได้มีเครือข่ายจักรกลการเมืองที่มั่นคงนัก จึงยืนยันได้ในระดับหนึ่งว่าประชาชนให้ความสำคัญกับพรรคการเมืองสูงขึ้น และกลายเป็นบทเรียนราคาแพงของเครือข่ายจักรกลการเมืองของนายนิยม ช่างพินิจ ที่แม้จะมีเครือข่ายที่เข้มแข็งและเป็น สส.มายาวนาน แต่เมื่อมองการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมทางการเมืองที่ “รักนิยมของเพื่อไทย” ไม่ใช่ “รักนิยมของภูมิใจไทย” จนทำให้แพ้ในการเลือกตั้งครั้งนี้

2) อีกหนึ่งเหตุผลที่บอกว่าพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนพิษณุโลกเขต 4 ยึดมั่นใน “พรรคการเมือง” เหนือความนิยม “ตัวบุคคล” เห็นได้จากเขต 4 เป็นเขตเดียวที่พรรคเพื่อไทยแลนด์สไลด์ทั้งเขตที่ชนะไป 40,236 เสียง และบัญชีรายชื่อที่ชนะเป็นอันดับหนึ่ง 40,606 เสียง (ตาราง 4) ซึ่งเป็นเขตเดียวในจังหวัดพิษณุโลกที่จักรกลการเมืองประสบความสำเร็จในการพาพรรคเพื่อไทยชนะทั้งเขตและบัญชีรายชื่อ

ประเด็นที่สาม การยึดฐานที่มั่นได้ในเขต 2 ของพรรคเพื่อไทยและนายณพพล เหลืองทองนารา สะท้อนให้เห็นถึงฐานเสียงและการทำงานของจักรกลการเมืองที่มีความเข้มแข็ง เพราะคะแนนเป้าหมายได้ในจำนวนที่ไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก และในเขต 2 ถือว่าเป็นพื้นที่พรรคฝ่ายประชาธิปไตย/เสรีนิยมในพิษณุโลก

(B2, ผู้ให้สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2566) เพราะพรรคเพื่อไทยที่ชนะอันดับหนึ่ง และพรรคก้าวไกลอันดับสองที่ได้คะแนน 23,516 เสียง สูงขึ้นกว่าในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมาถึง 8,813 เสียง และพรรคอันดับสามมาจากหนึ่งในคู่ทำชิงใหม่ อย่างว่าที่ร้อยตรีอิทธิพล บุบผะศิริ จากพรรคภูมิใจไทยที่ได้คะแนนไป 17,843 เสียง โดยพรรคพลังประชารัฐและพรรครวมไทยสร้างชาติได้คะแนนเสียงลดลงอย่างมาก

ประเด็นที่สี่ เมื่อพิจารณาจากผลการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 จะพบว่าในระดับเขตเลือกตั้ง พรรคภูมิใจไทยแม้จะไม่ชนะในเขตใดเลย แต่กลับพบว่า 3 ใน 5 เขตสามารถเข้ามาเป็นผู้ทำชิงในสามลำดับแรก สะท้อนให้เห็นว่าพรรคภูมิใจไทยเริ่ม “เปิดพื้นที่” ชวงชิงจังหวัดพิษณุโลกและพื้นที่อื่นในภาคเหนือตอนล่างแล้ว และหากมีการทำพื้นที่อย่างต่อเนื่องจะพบว่าพรรคภูมิใจไทยจะเป็นคู่แข่งที่มากแล้วและพื้นที่จังหวัดอุทัยธานีและพิจิตรที่ต่างเป็นชัยชนะของพรรคภูมิใจไทยทั้งจังหวัด และพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ชัยนาท และอ่างทอง ต่างเป็นพื้นที่ชวงชิงของพรรคภูมิใจไทยทั้งสิ้น จนอาจกล่าวได้ว่าจักรกลการเมืองลักษณะเดิมที่เน้นงานพื้นที่ยังมีพลังและไม่ได้หายไปจากการเมืองไทย แม้ว่าจะไม่ชนะในพิษณุโลกก็ตาม

จนอาจกล่าวได้ว่ายุทธศาสตร์ชิงพื้นที่ภาคกลาง-เหนือล่างของพรรคภูมิใจไทยในครั้งนี้แม้จะไม่บรรลุเป้าหมายทั้งหมด แต่ถือว่าเป็นการเริ่มต้นวางเครือข่ายจักรกลทางการเมืองและได้บุคลากรทางการเมืองที่เข้มแข็งและมีคุณภาพมาร่วมงานจำนวนมาก ซึ่งเมื่อใดก็ตาม หากกติกาทางการเมืองเชิงสถาบันเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับการเลือกตั้ง “แบ่งเขต” หรือประชาชนมีพฤติกรรมทางการเมืองกลับมาเน้น “ตัวบุคคล” หรือทำงานร่วมกับจักรกลการเมืองแบบเดิม จะทำให้พรรคภูมิใจไทยได้เปรียบในการชวงชิงพื้นที่ดังกล่าวได้ในการเลือกตั้งครั้งหน้า

ประเด็นที่ห้า เมื่อหันมาพิจารณาผลการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อจะพบว่า 4 ใน 5 เขต มีผลการเลือกตั้งแบบเดียวกันคืออันดับ 1-3 ประกอบด้วย พรรคก้าวไกล (184,899 เสียง) พรรคเพื่อไทย (150,677 เสียง) และพรรครวมไทยสร้างชาติ (66,015 เสียง) ยกเว้นเขต 4 ที่อันดับหนึ่งเป็นพรรคเพื่อไทยแทนก้าวไกล และพรรคที่เน้นตัวบุคคลเข้มแข็งอย่างพรรคภูมิใจไทยและรวมไทยสร้างชาติต่างไม่ได้รับการลงคะแนนในส่วนบัญชีรายชื่อมากนักเมื่อเทียบกับแบบแบ่งเขต **สะท้อนพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนที่ก้าวเข้าสู่ “การแข่งขันทางอุดมการณ์” ระหว่างเสรีนิยมและอนุรักษ์นิยมชัดเจนขึ้น และให้ความสำคัญกับอุดมการณ์เหนือตัวบุคคล** ซึ่งต้องยอมรับว่ามาจากระบบเลือกตั้งบัตรสองใบที่เปิดพื้นที่ให้ประชาชนใช้ยุทธศาสตร์ “แบ่งใจ” ระหว่างเขตและบัญชีได้

ประเด็นที่หก ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนพิษณุโลก พบว่ามีพรรคการเมืองหนึ่งที่เคยได้รับความนิยมอย่างมากในพิษณุโลก แต่มีบทบาทและได้รับความสนใจจากประชาชนน้อยลงอย่างมากในการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 คือ พรรคประชาธิปัตย์ ที่เคยติดสามอันดับแรกในการเลือกตั้ง พ.ศ.2562 ถึง 4 เขต แต่ในการเลือกตั้งครั้งล่าสุดไม่ติดสามอันดับแรกทั้งจากแบ่งเขตและบัญชีรายชื่อ **ทำให้เห็นได้ว่าพรรคประชาธิปัตย์ไม่ใช่พรรคการเมืองสำหรับพลังอนุรักษ์นิยมในพิษณุโลกอีกต่อไป** เพราะในทุกเขตเลือกตั้งได้คะแนนในหลักร้อยถึงหลักพันเท่านั้น และคะแนนบัญชีรายชื่อทั้งจังหวัดได้เป็นอันดับหก (6,089 เสียง) น้อยกว่าพรรครวมไทยสร้างชาติ พรรคภูมิใจไทย และพรรคพลังประชารัฐ

งานวิจัยจึงค้นพบว่าการทำงานของจักรกลการเมืองในจังหวัดพิษณุโลก แม้มีลักษณะของจักรกลทางการเมืองแบบเก่าที่เน้นการเข้ามาร่วมช่วยเหลือในการระดมคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่ได้เกิดยุทธวิธีใหม่ของจักรกลการเมืองที่เน้นในเรื่อง “อุดมการณ์” และความสำคัญของ “พรรคการเมือง” ที่มาก่อน “ตัวบุคคล/เครือข่ายอุปถัมภ์” มากยิ่งขึ้น โดยเกิดการทำงานของจักรกลการเมืองที่เข้ามานำเสนอจุดยืนชัดเจนระหว่างความคิดฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่พยายามรักษาสถาบันหลักของชาติและอดีตอันดีงามของสังคมไทย และฝ่ายเสรีนิยมที่เน้นขายอุดมการณ์การเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ที่ดีกว่า

สำหรับจังหวัดพิษณุโลกในภาพรวมจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนให้ความสำคัญกับ “ตัวบุคคล” น้อยลงและไม่ใช้ปัจจัยเดียวที่จะหวังผลในการเลือกตั้งอีกต่อไป นักการเมืองหลายคนที่มีชื่อเสียงและหวังความนิยมส่วนบุคคลต่างพ่ายแพ้ในการเลือกตั้งครั้งนี้ ในทางกลับกัน จะพบว่าพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนพิษณุโลกสอดคล้องกับการ **ปรับยุทธวิธีของจักรกลการเมืองที่ให้ความสำคัญกับ “พรรคการเมือง” และ “อุดมการณ์ทางการเมือง” มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด** โดยมีประเด็นเรื่องนโยบายสาธารณะ ทั้งในระดับการแก้ไขรัฐธรรมนูญจนถึงระดับปากท้อง ต่างมีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์ในการเอาชนะเลือกตั้ง

3. ยุทธวิธีของ “จักรกลอุดมการณ์” หลากหลายชั่ว

การทำงานของจักรกลการเมืองในจังหวัดพิษณุโลก สอดคล้องกับลักษณะของภูมิทัศน์ทางการเมืองที่ผสมผสานอุดมการณ์ทางการเมืองจากหลากหลายชั่วไม่ว่าจะเป็น “เสรีนิยม-อนุรักษนิยม-สายกลาง” จนกล่าวได้ว่าจักรกลทางการเมืองในการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 ไม่ได้หายไปไหน แต่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง สถาบันและเทคโนโลยี เป็นปัจจัยให้จักรกลการเมืองปรับยุทธวิธีไปสู่การเป็นจักรกลทางอุดมการณ์ในการเลือกตั้งครั้งนี้

เริ่มจากจักรกลอุดมการณ์เสรีนิยม นำโดยการทำงานของเครือข่ายการเมืองของพรรคเพื่อไทยและพรรคก้าวไกล โดยพรรคเพื่อไทยได้วางจักรกลทางการเมืองพร้อมกับการทำงานของแนวนโยบายพรรคในระดับชาติที่ต้องการระดมคะแนนเสียง “ชนะแบบแลนด์สไลด์” ให้ได้จากทั้งเขตและบัญชีรายชื่อ และเน้นย้ำอุดมการณ์ไม่เอารัฐประหาร เห็นได้จากการทำงานของเครือข่ายการเมืองของเพื่อไทยกล่าวว่า

“แต่เมื่อเกิดการยึดอำนาจ ประชาชนก็ทุกข์ยาก ประเทศไม่ได้รับการพัฒนา เมื่อได้มีการเลือกตั้งในปีนี้นี้ฉันจึงอยากให้พรรคเพื่อไทยได้เป็นรัฐบาลอีกครั้งเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน...บางบ้านที่มีแนวโน้มว่าเขาตั้งใจจะเลือกเพื่อไทยอยู่แล้ว เขาก็จะบอกเราว่าให้ไปหาเสียงบ้านอื่นได้เลย บ้านเขายกคะแนนเสียงให้พรรคเพื่อไทยทั้งบ้าน คือเราก็ช่วยหาเสียงกันไปทุกบ้านแล้วก็บอกกับเขาว่า ถ้าอยากเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ อยากให้เพื่อไทยเป็นรัฐบาลก็ต้องช่วยกันเลือกเพื่อไทยทั้งสองใบให้เกิดการแลนด์สไลด์...แต่เราก็ต้องย้ำกับชาวบ้านว่า **ข่าวลือที่เกิดขึ้นมันเป็นไปไม่ได้ ในเมื่อเราเป็นฝั่งประชาธิปไตย เราเชื่อว่าพรรคจะไม่สนับสนุนพรรคที่ต่างชั่วและมีแนวโน้มจะสืบทอดอำนาจแน่นอน**”

(B6, ผู้ให้สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2566) (เน้นโดยผู้เขียน)

ในขณะที่เครือข่ายจักรกลของพรรคก้าวไกล ใช้ประเด็นทางอุดมการณ์และการเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างแบบถอนรากถอนโคนเป็นประเด็นหลักในการหาเสียง เพราะมองว่าประชาชนอยู่กับนายกรัฐมนตรีคนเดิมมากกว่า 9 ปี ทำให้ความอดทนที่มีอยู่ในใจของประชาชนกำลังถึงขีดสุด การในหาเสียงไปในจุดนี้ว่าเมื่อความอดทนหมดไป ก็เลือกพรรคที่เปลี่ยนแปลงให้ก้าวหน้าไปเลยจะดีกว่า ดังความเห็นที่ว่า

“ลูกหลานบ้านไหนที่กลัวว่าจะโดนเกณฑ์ทหารก็แนะนำเขาว่าไม่ต้องกลัว เพราะถ้าก้าวไกลได้เป็นรัฐบาลแล้ว การบังคับเกณฑ์ทหารมีแนวโน้มว่าจะหายไปแน่นอน ต้องปฏิรูปกองทัพทันที แต่ถ้าเป็นคนใกล้ตัวหรือเป็นคนในครอบครัวเราก็ใช้วิธีการแชร์สื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการหาเสียงของคนในพรรคให้พวกเขาได้อ่านได้ดูและได้ฟังกัน ก็คือใช้โซเชียลมีเดียในการช่วยหาเสียงด้วย เพราะหลาย ๆ คน เขาเลือกที่จะอ่านหรือฟังข้อมูลกันจากสื่อโซเชียลอยู่แล้ว เพียงแต่เราจะมี การย้ำเขาว่าบางสิ่งบางอย่างที่เจอในโซเชียลก็อาจจะไม่น่าเชื่อถือ ร้อยเปอร์เซ็นต์ บางคนที่เขาไม่เชื่อและไม่อยากสนับสนุนเราก็มีการพูดคุยให้เขาเปิดใจบ้าง ซึ่งหลาย ๆ คนก็ยอมรับฟังนโยบายและความน่าสนใจของพรรคก้าวไกล แต่บางคนที่เขาไม่ถูกใจในเรื่องของการแก้ไข ม.112 แล้วเขาไม่เปิดใจรับฟังเราเลยก็มี อันนั้นก็สิทธิของเขา เราไปบังคับไม่ได้ แต่นำเสนอว่าเราจะแก้ไขเพื่อป้องกันไม่ให้ คนอ้างสถาบันเท่านั้น”

(B8, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2566) (เน้นโดยผู้เขียน)

อีกด้านของบทบาทจักรกลอุดมการณ์ เน้นระดมคะแนนเสียงจากการควบคุมคะแนนเสียงในพื้นที่และเปลี่ยนยุทธวิธีตามกติกาเชิงสถาบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เห็นได้ชัดจากการเปลี่ยนระบบการเลือกตั้งมาเป็นบัตร 2 ใบ ส่งผลให้จำเป็นต้องมีการแยกยุทธศาสตร์ให้ชัดเจนว่าจะหาเสียงจากคะแนนในส่วนหนึ่ง และจะมียุทธวิธีเข้าถึงประชาชนอย่างไร เช่น ข้อมูลจากเครือข่ายการเมืองของพรรคก้าวไกลพบว่า “พรรคก้าวไกลมีอุดมการณ์ประมาณไหน สามารถร่วมทำงานกับพรรคบ้านใหญ่ พรรคใดได้บ้าง ถ้าดูแล้วเขาสนใจในพรรคก้าวไกลเราก็จะขอ让他แบ่งคะแนน มาทางพรรคสัมบ้าง อาจจะไม่ต้องการทั้งสองใบก็ได้ อย่างน้อยก็ให้โอกาสคนเก่ง ๆ ที่มีคุณภาพจากพรรคก้าวไกลได้เข้าไปทำงานรับใช้ประชาชน” (B4, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2566)

ในด้านของจักรกลอุดมการณ์อนุรักษนิยมในจังหวัดพิษณุโลกจะมาจาก พรรครวมไทยสร้างชาติ ประชาธิปัตย์ และบางส่วนของพลังประชารัฐ ที่มีจุดยืน ชัดเจนระหว่างความคิดฝ่ายอนุรักษนิยมที่พยายามรักษาสถาบันหลักของชาติ และอดีตอันดั่งามของสังคมไทย เช่น ความเห็นของเครือข่ายการเมืองที่ว่า

“ยังมีความขัดแย้งและการดูหมิ่นสถาบันพระมหากษัตริย์เกิดขึ้น ถ้าคนที่เขาสนใจอยากให้ประเทศสงบสุขโดยไร้ความขัดแย้งดิฉันก็จะแนะนำให้เขาเลือกพรรคพลังประชาชน เพราะดิฉันเชื่อว่าหากได้เป็นรัฐบาล พลังประชาชนจะไม่จับมือกับพรรคที่ดูหมิ่นพระมหากษัตริย์อย่างแน่นอน” (B2, ผู้ให้สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2566)

สำหรับจักรกลการเมืองที่พยายามขยายอุดมการณ์ทางการเมือง “สายกลาง” (Centrism) ก็ไม่สามารถทำงานในรูปแบบเดิมที่เน้นความนิยมส่วนบุคคลหรือเครือข่ายอุปถัมภ์ใกล้ชิดจากการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เพียงอย่างเดียวได้อีกแล้ว แต่จำเป็นต้องพยายามนำเสนอนโยบายของพรรคว่าจะ “ไม่ขัดแย้งกับใคร” ด้วยจากการเก็บข้อมูลพบว่าจักรกลการเมืองของพรรคภูมิใจไทยพบว่า “ใช้วิธีการเข้าไปแนะนำนโยบายและประสานกับคนรู้จักและคนที่เขาสนใจเกี่ยวกับพรรค... บอกประชาชนว่าเราวมเป็นรัฐบาลได้กับทุกพรรค...แนะนำว่านโยบายพรรคมีอะไรบ้าง ประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับหากเลือกพรรคเราเป็นรัฐบาลคืออะไร” (B5, ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2566)

สอดคล้องกับจักรกลทางการเมืองของพรรคพลังประชาชนที่ยึดแนวทางพรรคในการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 ก้าวข้ามความขัดแย้งของพลเอกประวิตร วงษ์สุวรรณ และได้ให้ความเห็นว่าจักรกลการเมืองต้องเชื่อมโยงว่า “ถึงผลงานและคุณประโยชน์ที่พรรคเคยได้ทำไว้ในตอนที่ได้เป็นรัฐบาล ชี้ให้ชาวบ้านเห็นว่าพรรคพลังประชาชนเมื่อสมัยที่ผ่านมาสามารถทำให้ประเทศชาติสงบสุขมากขึ้นได้ ประเทศชาติไร้ความขัดแย้ง...ผมก็ย้ำกับพวกเขาว่าถ้าหากอยากให้บ้านเมืองสงบสุขก็ต้องเลือกพลังประชาชนนะ แล้วเราจะก้าวข้ามความขัดแย้งไปด้วยกัน” (B7, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2566) และอีกความเห็นที่ว่า “หากได้เป็นรัฐบาลพรรคพลังประชาชนสามารถจับมือกับทุกพรรคได้แต่ต้องผ่านการหารือว่ามีแนวทางหรืออุดมการณ์ทางการเมืองที่ตรงกัน สำคัญที่สุดเลยคือพลังประชาชนจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับพรรคที่โหดและโหดโหดพระมหากษัตริย์เด็ดขาด ดิฉันจึงนำจุดยืนตรงนี้มาแนะนำให้กับคนใกล้ชิดตัวได้ทราบกันต่อ ๆ กันด้วย” (B2, ผู้ให้สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2566) ในส่วนนี้จึงทำให้เห็นได้ว่าจักรกลการเมืองแต่เดิมที่มีเครือข่ายกับหัวคะแนนและนักการเมืองท้องถิ่น ต้องปรับเนื้อหาและวิธีการขับเคลื่อนหาคะแนนเสียงด้วยการเน้นย้ำประเด็นทางอุดมการณ์มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องก้าวข้ามความขัดแย้ง หรือประเด็นสถาบันกษัตริย์

อย่างไรก็ดี บทบาทของจักรกลทางการเมืองแบบเดิมยังไม่ได้หายไปไหน และยังมีการทำงานอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ เช่น จักรกลการเมืองของพรรคภูมิใจไทย ที่กล่าวว่า

“ผมไม่แน่ใจว่าการเลือกคนไม่เลือกพรรคของพวกเรานั้น เรียกว่าเป็นยุทธศาสตร์ได้หรือไม่ เพราะในความเป็นจริงแล้วผมและผู้ช่วยคนอื่น ๆ ช่วยหาเสียงให้แก่ผู้สมัคร สส.เขต แม้จะไม่ได้ละเลยการนำเสนอนโยบายของพรรค แต่พวกเราทราบกันดีอยู่แล้วว่าชาวบ้านไม่ได้อยากเลือกพรรคภูมิใจไทย ชาวบ้านเพียงแค่อยากเลือกคนที่เขาชอบและเคยมีผลงานก็เท่านั้น...ในส่วนของเลือกพรรค ถ้าไม่ชอบใจนโยบายก็เลือกพรรคอื่นได้เลย แต่ในตอนเลือก สส.เขต ก็อยากให้เลือกคนนี้ เพราะพวกเราเชื่อว่าเขาจะทำงานได้ดี”

(B3, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2566)

จากที่กล่าวมาในงานวิจัยนี้ จึงไม่สามารถสรุปได้ว่าจักรกลทางการเมืองได้หายไปจากการเมืองเรื่องการเลือกตั้งและการระดมคะแนนเสียงในการเมืองไทย แต่ผลการศึกษาจากการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2566 ได้พบว่าจักรกลการเมืองพยายามปรับยุทธวิธีและแนวปฏิบัติให้มีความเป็น “จักรกลอุดมการณ์” มากยิ่งขึ้น โดยใช้เครือข่ายการระดมคะแนนเดิม มาประกอบกับยุทธวิธีนำเสนอเรื่องอุดมการณ์ นโยบาย และความสำคัญของพรรคการเมือง ให้เหนือกว่าความนิยมในตัวบุคคลและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระดับพื้นที่

บทสรุป

จากการศึกษาบทบาทและการปรับยุทธวิธีในการระดมคะแนนเสียงของจักรกลการเมืองไปสู่การเป็น “จักรกลอุดมการณ์” พบว่ากลไกของจักรกลการเมืองและเครือข่ายการระดมคะแนนเสียงไม่ได้หายไปไหน แต่ได้มีการปรับยุทธวิธีในเรื่องของอุดมการณ์ทั้งฝ่ายเสรีนิยมและอนุรักษนิยม นโยบายสาธารณะระดับชาติและบทบาทของพรรคการเมือง มาเป็นเครื่องมือในการระดมคะแนนเสียงให้มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความนิยมส่วนบุคคลและเครือข่ายความช่วยเหลืออุปถัมภ์ระหว่างกันในระดับพื้นที่

การเคลื่อนไหวระดมคะแนนของจักรกลการเมืองในเลือกตั้ง พ.ศ.2566 จังหวัดพิษณุโลก ได้เติมเต็มองค์ความรู้ในด้านการเลือกตั้งผ่านการทำความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ทางการเมืองระดับโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันอย่างรัฐธรรมนูญและระบบเลือกตั้ง เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเมืองพิษณุโลกพัฒนาไปสู่การเมืองเชิงอุดมการณ์และบทบาทที่เข้มข้นมากขึ้นของพรรคการเมืองเหนือตัวบุคคล ถึงขนาดที่จักรกลการเมืองต้องปรับตัวจากเดิมที่เน้นการอุปถัมภ์ในพื้นที่ ไปสู่จักรกลอุดมการณ์ผ่านการใช้เนื้อหาและวิธีการเชิงอุดมการณ์และนโยบายมาขับเคลื่อนหาคะแนนเสียง ต่างเป็นแนวทางในการพัฒนาประชาธิปไตยที่เติบโตมากยิ่งขึ้น จนสามารถคาดหวังได้ว่าการต่อสู้ระหว่างจักรกลอุดมการณ์อนุรักษ์นิยมและเสรีนิยมในความขัดแย้งรูปแบบใหม่จะยึดหลักการ “การเลือกตั้ง” เป็นขั้นต่ำสุดของการพัฒนาประชาธิปไตยไทย โดยไม่หันหลังไปพึ่งพิงการรัฐประหารอีกต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอในเชิงการศึกษาวิจัยการเมืองพิษณุโลกและภาคเหนือตอนล่าง คือการเป็นพื้นที่ “เปิด” ทางการเมืองในการเข้ามาแข่งขันของทุกกลุ่มทุกพรรคที่มีโอกาสชนะได้ การช่วงชิงพื้นที่ระหว่างพรรคที่เน้นตัวบุคคลอย่างเพื่อไทย พลังประชารัฐ และภูมิใจไทย กับพรรคที่เน้นจุดยืนทางอุดมการณ์อย่างพรรครวมไทยสร้างชาติ และก้าวไกล ภายใต้พื้นที่เปิดดังกล่าวทำให้เห็นการทำงานของยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการต่อสู้ทางการเมืองของจักรกลการเมืองที่แตกต่างกันในเชิงเปรียบเทียบ

2) ข้อเสนอในเชิงการศึกษาวิจัยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนพิษณุโลกสู่ “การเมืองเชิงอุดมการณ์” และ “ความเข้มแข็งของพรรคการเมือง” ที่ลงหลักปักฐานเหนือความนิยมของนักการเมืองตัวบุคคล

3) ข้อเสนอในเชิงการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวของจักรกลการเมืองในพิษณุโลกหลังการเลือกตั้ง พ.ศ.2566 ว่าเครือข่ายอุปถัมภ์แบบเดิมหรือความสัมพันธ์ส่วนบุคคลเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และการใช้ทรัพยากรในพื้นที่เพื่อตอบสนองการเลือกตั้ง ต้องปรับตัวอย่างไรในวันที่การเมืองเน้นเรื่องอุดมการณ์และการสื่อสารทางสังคมออนไลน์เป็นสำคัญ

References

- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication and Society*, 15(5), 739–768.
- Cendales, A., Garza, N., & Arcila, A. (2022). Political machines and the curse of public resources in subnational democracies. *Journal of Economic Studies*, 49(4), 665–682.
- Chairaksa, C. (2006). *Nakkanmueang thongthin changwat phitsanulok* (in Thai). [Local politicians in Phitsanulok Province]. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Gans–Morse, J., Mazzuca, S., & Nichter, S. (2014). Varieties of clientelism: Machine politics during elections. *American Journal of Political Science*, 58(2), 415–432.
- Halupka, M. (2016). The rise of information activism: How to bridge dualisms and reconceptualise political participation. *Information, Communication and Society*, 19(10), 1–16.
- Judd, D. R., & Swannstrom, T. (2016). *City politics: Private power and public policy* (9th ed.). New York: Routledge.
- Kitschelt, H., & Wilkinson, S. I. (Eds.). (2007). *Patrons, clients and policies: Patterns of democratic accountability and political competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kudelia, S., & Kuzio, T. (2015). Nothing personal: Explaining the rise and decline of political machines in Ukraine. *Post–Soviet Affairs*, 31(3), 250–278.
- Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states: State–society relation and state capabilities in the third world*. New Jersey: Princeton University Press.
- Nethipo, V. (2003). Bossism: Kanmueang baep boss [Bossism: Politics of boss]. In S. N. Sawasdee & A. Tangsupvattana (Eds.). *Kham lae khwamkhith nai ratthasat ruam samai* (in Thai). [Words and ideas in contemporary political science] (pp. 23–31). Bangkok: Chulalongkorn University Press.

- Nichter, S. (2008). Vote buying or turnout buying? Machine politics and the secret ballot. *American Political Science Review*, 102(1), 19–31.
- Office of the Election Commission. (2020). *Khomun sathiti kanlueaktang samachik saphaphuthaenratsadon 2019* (in Thai). [Statistical data of the 2019 general election]. Bangkok: Office of the Election Commission.
- Office of the Election Commission. (2023) *Rai ngan phon kanlueaktang 2023 yang pen thangkan* (in Thai). [The 2023 election: An official report]. Retrieved May 7, 2023, from <https://official.ectreport.com>
- Phitsanulok Provincial Office. (2022). *Phaen phatthana changwat phitsanulok 2023–2027* (in Thai). [Development plan of Phitsanulok Province from 2023 to 2027]. Phitsanulok: Phitsanulok Provincial Office.
- Pongsawat, P. & Aunphattanasilp, C. (2022). Chakkon setthakit kanmueang ruam samai nai kanmueang thongthin thai: Kan prakop sang patibatkan lae kanlueaktang nai radap thongthin nai kanlueaktang onganborihansuanchangwat changwat samut prakan 2020 (in Thai). [Contemporary politico-economic machine in Thai local politics: Construction, practice, and local election in provincial administrative organization, Samut Prakan province, 2020]. *King Prajadhipok's Institute Journal*, 20(1), 105–140.
- Ross, B. H., Levine, M. A., & Stedman, M. S. (1991). *Urban politics: Power in metropolitan America*. Itasca, IL: F.E. Peacock.
- Schlesinger, J. M. (1999). *Shadow shoguns: The rise and fall of Japan's postwar political machine*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Scott, J. C. (1969). Corruption, machine politics, and political change. *American Political Science Review*, 63(4), 1142–1158.
- Shkel, S. (2021). Why political machines fail: Evidence from Bashkortostan. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 29(1), 31–62.

- Watanasukh, P., & Wongsatjachock, W. (2021). *Pai (mai) thueng fang fan: Rabop kan sanha phu longsamak rap lueaktang naeokhit korani sueksa lae kan nam ma chai nai prathet thai* (in Thai). [‘Un’reachable dream: Candidate selection system, concept and practice in Thailand]. Bangkok: King Prajadhipok’s Institute.
- Wongsatjachock, W. (2013). *Kan Chat Sathaban Khong Nayobai Chamnam Khao* (in Thai). [Institutional Arrangement of Rice Pledging Policy] (Doctoral dissertation). Bangkok: Chulalongkorn University.